

QASJET INSTITUCIONALE PËR IDENTIFIKIMIN DHE PËRKRAHJEN E NXËNËSVE ME AFTËSI TË JASHTËZAKONSHME, DHUNTI DHE TALENTE

Sahare Reçica-Havolli

Abstrakt

Qëllimi i këtij hulumtimi ishte të identifikojë qasjet institucionale për identifikimin dhe përkrahjen e nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente, si dhe realizimin e detyrave dhe përgjegjësi të institucioneve të përcaktuara me udhëzim administrativ (UA nr.14/2019) për këtë kategori të nxënësve. Meqë kjo kategori e nxënësve është pjesë e grupit të nxënësve me nevoja të veçanta arsimore që konsiderohet si grupi më i „margjinalizuar” në Kosovë, ky hulumtim ka identifikuar përparësitë dhe mangësitë e procesit të identifikimit dhe përkrahjes së institucioneve arsimore, me qëllim të sensibilizimit për zhvillimin e mëtejshëm të këtij procesi.

Hulumtimi ka qasje cilësore, me metoda eksploruese, përshkruese dhe vlerësuese. Mostra e hulumtimit përbëhet nga 1 zyrtar i MASHTI-t, 7 zyrtarë të DKA-ve, dhe nga 6 drejtorë shkollash, 3 shërbyes profesionalë, 8 mësimdhënës, 1 zyrtar i institutit ATOMI dhe 12 nxënës të identifikuar me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti apo talente të veçanta. Janë përdorur 6 lloje të pyetësorëve për intervista të përshtatura për grupet e piketuara.

Rezultatet e hulumtimit tregojnë se MASHTI ka hartuar dokumente në funksion të identifikimit dhe përkrahjes së nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente dhe ndan fonde për OJQ-të në mbështetje të këtij procesi, por mungon një plan strategjik i veprimit dhe bashkëpunimi ndërinstitucional për zbatim në praktikë, Andaj, vetëm një pjesë e nxënësve arrijnë të identifikohen dhe të kenë një lloj përkrahjeje. Për fuqizimin e këtij procesi, rekomandohet një strategji e bashkëpunimit ndërinstitucional për mbështetje, mbikëqyrje dhe llogaridhënie institucionale për identifikimin dhe përkrahjen e kësaj kategorie të nxënësve për zhvillimin e potencialeve të plota të tyre.

Fjalët çelës: *aftësi e jashtëzakonshme, dhunti, identifikim, institucione arsimore, nxënës, përkrahje, talent.*

INSTITUTIONAL APPROACHES TO IDENTIFYING AND SUPPORTING STUDENTS WITH EXTRAORDINARY ABILITIES, GIFTS AND TALENTS

Sahare Reçica-Havolli

Abstract

The purpose of this research was to identify institutional approaches to identifying and supporting students with extraordinary abilities, gifts and talents, as well as the implementation of the duties and responsibilities of institutions determined by administrative instruction (AI no.14/2019) for this category of students. Since this category of students is part of the group of students with special educational needs that is considered the most "marginalized" group in Kosovo, this research has identified the advantages and disadvantages of the process of identification and support of educational institutions, with the aim of raising awareness for further developing this process.

The research applies a qualitative approach, with exploratory, descriptive and evaluative methods. The research sample consists of 1 MESTI official, 7 MED officials, 6 school principals, 3 professional staff, 8 teachers, 1 official from ATOMI institute, and 12 students identified with exceptional abilities, gifts or special talents. Six types of questionnaires were used for interviews and adapted to the target groups.

The research results show that MESTI has drafted documents in order to identify and support students with exceptional abilities, gifts and talents and allocated funds to NGOs in support of this process. However, there is a lack of a strategic plan of action and inter-institutional cooperation for practical implementation. Therefore, only a part of the students manage to be identified and receive some support. To strengthen this process, it is recommended to develop an inter-institutional cooperation strategy for support, supervision and institutional accountability to ensure identification and support for this category of students, and for development of their full potential.

Keywords: *extraordinary ability, giftedness, identification, educational institutions, students, support, talent*

HYRJE

Politikat dhe praktikat arsimore ndërkombëtare aktualisht udhëhiqen nga parimi i gjithëpërfshirjes që buron nga Konventa për të Drejtat e Fëmijës (KDF,1989), e cila njeh arsimin si një të drejtë ligjore të çdo fëmije mbi bazën e mundësive të barabarta. Fillimisht, në procesin e gjithëpërfshirjes rëndësi e veçantë i është kushtuar përfshirjes së fëmijëve me aftësi të kufizuara - si grup me nevoja të veçanta më i përjashtuari nga sistemi arsimor, gjë të cilën deklaroi edhe një raport i UNESCO-s, sipas të cilit *praktikat gjithëpërfshirëse rrjedhin nga një proces i gjatë i projektuar për studentët me aftësi të kufizuara....gjithëpërfshirja është për të gjithë dhe jo vetëm për personat me aftësi të kufizuara (UNESCO, 2020).*

Gjatë viteve të fundit, është aktualizuar nevoja për përkrahje edhe të nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente të veçanta, pasi që dallojnë nga të tjerët - si një e drejtë e barabartë për zhvillimin maksimal të potencialeve të tyre. Këto lëvizje kanë filluar në disa vende me hartimin e politikave të ndryshme, por nuk ekziston një kornizë e qartë përkrahjeje për këtë kategori nxënësish.

Në Kosovë, organizata joqeveritare - Instituti ATOMI, mbështetet nga MASHTI në identifikimin e fëmijëve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti e talente, përmes testeve të standardizuara ndërkombëtare dhe ofron përkrahje përmes kurseve të avancuara, punës laboratorike, mentorim nga profesionistët etj. (atomi-ks.org).

Ministria e Arsimit, e Shkencës, e Teknologjisë dhe e Inovacionit (MASHTI) e Kosovës ka filluar ndërmarrjen e hapave në këtë drejtim, duke hartuar Udhëzimin Administrativ (UA 14/2019), i cili përcakton kriteret dhe procedurat për identifikimin dhe përkrahjen e fëmijëve/nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente të veçanta në fusha akademike, kreative dhe artistike në funksion të arritjes së potencialit të tyre të plotë. Ky udhëzim, përveç definimit të këtyre tri koncepteve, përcakton edhe detyrat dhe përgjegjësitë e MASHTI-t, Drejtorisë Komunale të Arsimit (DKA) dhe institucioneve edukativo-arsimore, me nene të veçanta. Mirëpo, se si ky

udhëzim zbatohet në praktikë, nuk ka ndonjë hulumtim specifik, përveç vlerësimit të planit strategjik për arsimin në Kosovë 2017-2021, të realizuar nga KEC, i cili konstaton se *fëmijët me nevoja të veçanta dhe fëmijët me talente të veçanta mbeten kategoritë më të marginalizuara në arsimin parauniversitar* (KEC, 2021).

Andaj, qëllimi i këtij hulumtimi është të identifikojë qasjet institucionale për identifikimin dhe përkrahjen e nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente, si dhe realizimin e detyrave dhe përgjegjësive të institucioneve të përcaktuara me udhëzim administrativ për këtë kategori të nxënësve duke kërkuar përgjigje në pyetjen: Çfarë qasje praktikojnë institucionet arsimore për identifikimin dhe përkrahjen e nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente?

1. KONTEKSTI TEORIK

1.1. Përkufizimi i koncepteve „aftësi e jashtëzakonshme”, „dhunti” dhe „talent” për identifikim të nxënësve

Identifikimi i nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente, i referohet procesit nëpërmjet të cilit bëhen përpjekje për njohje dhe vetëdijesim për nxënësit që posedojnë këto potenciale, me qëllim të sigurimit të përkrahjes në plotësimin e nevojave të tyre specifike. Sipas UNSW (2023), *identifikimi i studentëve të talentuar përfaqëson një hap fillestar të domosdoshëm që informon nëse duhet të ofrohet ndonjë ndërhyrje për edukimin e talentëve dhe, nëse po, cilat janë ndërhyrjet arsimore që mund të jenë të përshtatshme* (unsw.edu, 2023).

Përkufizimi i aftësisë së jashtëzakonshme, dhuntisë, talentit, lidhet ngushtë me atë të inteligjencës. Gjatë shqyrtimit të literaturës është vërejtur se autorë të ndryshëm kanë qasje të ndryshme në lidhje me përkufizimin e këtyre koncepteve, por zakonisht trajtohen si të ndërlidhura njëra me tjetrën dhe kanë dizajnuar metoda të ndryshme për të identifikuar individët me potenciale të tilla.

Sipas autorëve Sternberg dhe Kaufman, *me gjithë polemikat e vazhdueshme, njohësit e fushës, megjithatë pajtohen për faktin se dhuntia (1) është*

kryesisht një emërtim, (2) mund të aplikohet në një mënyrë të përgjithshme ose specifike (d.m.th. inteligjenca është një aftësi e përgjithshme ose mund të ndahet dhe matet në fusha të veçanta), (3) i nënshtrohet konceptimeve që ndryshojnë në kohë dhe hapësira (Sternberg, R. & Kaufman, J.2008).

Edhe Heller et al (2005) e njeh dhuntinë si një ndërthurje të komponentëve intelektualë, krijues dhe personalë të kombinuar me faktorë mjedisorë. Por, sipas tij, *megjithatë rezultatet e testeve të koeficientit të inteligjencës (IQ) shpesh përbëjnë parametrin dominues që përdoret për të identifikuar talentin në klasat P-12. (Heller et al. 2005).*

Edhe pse testet e IQ mund të sinjalizojnë aftësi të mundshme akademike ose intelektuale, është e pamjaftueshme për të vlerësuar gamën e dhuntive, talenteve dhe krijimtarisë që shfaqin fëmijët gjatë aktiviteteve në klasë andaj nevojiten lloje të shumta vlerësimesh dhe ndërhyrjesh pedagogjike. Vlerësimet pedagogjike krijojnë mundësi për përshtatje të kurrikulës sipas nevojave të nxënësit, sepse, sipas Phelps, *ashtu si mësuesit mund të përjetojnë djegie përmes kërkesave në rritje, nxënësit e ndryshëm me dhunti digjen përmes kurrikulës së mërzitshme që nuk merr parasysh përjashtimet e tyre (Phelps et al. 2023).*

Ndërsa Sak (2023) përkufizon se *aftësitë janë dispozita që nënkuptojnë mundësi. Kështu, dhuntia është një manifestim i mundshëm i vetive të disponueshme për të pasur sukses në kushte të caktuara. Sipas autorit, për zhvillimin dhe manifestimin e talentit janë të nevojshme tre komponentë: dispozitat, kushtet stimuluese (mjedisi) dhe ndërveprimet. Po ashtu, rëndësinë e ndikimit të faktorëve të jashtëm, si: familja, shkolla, shoqëria dhe mundësitë e jetës që kontribuojnë në zhvillimin ose bllokimin e talentit, e potencon edhe studiuesi Dai. Sipas tij, rastet pozitive ose ngjarjet negative fshehin ose demaskojnë dhuntinë. Gjatë gjithë historisë kohore, vërejmë një ndryshim të paradigmës, nga paradigma e fëmijëve të talentuar në paradigmen e zhvillimit të talentit (Dai,2018).*

Peters et al. në studimin e tyre thonë se diskutimet se kush duhet të identifikohet si i talentuar vazhdojnë vazhdimisht si brenda fushës ashtu edhe në mediat e njohura. Në artikullin e tyre, ata fokusohen në përdorimin e normave vendore, si një qasje për identifikimin e të talentuarve që mund

të rrisë barazinë e programeve dhe shërbimeve arsimore të avancuara, duke arritur gjithashtu më mirë qëllimin e tyre të deklaruar për të ofruar sfida shtesë për ata nxënës që kanë nevojë për to. Po ashtu, ata përcaktojnë normat lokale, shpjegojnë qëllimin e tyre, japin shembuj të shkollave që kanë përdorur normat lokale, diskutojnë sfidat e përbashkëta dhe ofrojnë një mbështetje dhe burime të jashtme se si shkollat mund të fillojnë të përdorin normat lokale, si pjesë e procesit të identifikimit të tyre për të talentuarit (Peters et al.,2021).

Ndërsa, sipas studimit të Lenvik et al., të realizuar me mësimdhënësit për identifikimin e nxënësve me talente, karakteristikat që mësuesit ranë dakord më së shumti ishin: “performon mirë në shkollë” (82%), “kërkues” (79%) dhe “i gatshëm të mësojë” (76%). Në përshkrimet e tyre të hapura, karakteristikat më të përdorura ishin "intelekti" (34%), "mërzia" (31%), "nevoja për përshtatje individuale" (30%) dhe “njohuri të larta për lëndën” (24%).

Mësuesit norvegjezë kryesisht i identifikuan nxënësit e talentuar si inteligjentë, me arritje të larta, kureshtarë, por të mërzitur dhe kanë nevojë për përshtatje individuale. (Lenvik et al, 2022).

Identifikimi i potencialit të nxënësit duhet realizuar përmes shumë mënyrave dhe instrumenteve me qëllim të sigurimit të një pasqyre sa më të qartë për vazhdimin e formave, metodave të përkrahjes. Studiuesi Sak potencon se *testet e standardizuara mund të mos jenë mënyra më e mirë për të vlerësuar aftësinë. Për më tepër, çdo prirje që lidhet me manifestimin e talentit mund të vlerësohet duke përdorur një metodë të ndryshme. Për shembull, disa aftësi kreativiteti mund të vlerësohen duke përdorur vëzhgime, disa vlerësimet e bazuara në performancë dhe të tjera me teste me laps letre. (Sak, 2023).*

Sipas Cao et al., vlerësimi është një komponent kyç i edukimit për të talentuarit. Jo vetëm që lehtëson njohjen e nevojave potenciale dhe specifike të studentëve të talentuar, por, gjithashtu, monitoron përparimin dhe rritjen e nxënësve të talentuar dhe lejon vlerësimin e programeve të edukimit të të talentuarve. *Vëmendja e kërkimit në të ardhmen duket të jetë e nevojshme për qasjet optimale për (a) përdorimin e kritereve të shumëfishta në*

identifikimin e talenteve, (b) adresimin e përfaqësimit jo proporcional të grupeve të pa favorizuara në programet e talentuara dhe (c) promovimin e zhvillimit të udhëzimeve për vlerësimin e programit të talentuar (Cao et al.2017).

Në Agjencinë Evropiane për Nevoja të Veçanta dhe Edukim Inklusiv (European agency for special Needs and Inclusive Education), *aftësia/zotësia e lartë përkufizohet aktualisht në termat e tipareve të mëposhtme: aftësi intelektuale mbi mesataren, në lidhje me aftësitë e përgjithshme dhe specifike. Megjithëse matësi tradicional ka qenë prania e një koeficienti të inteligjencës mbi 130(100 është mesatarja), vitet e fundit ky kriter është zgjeruar dhe liruuar për të përfshirë vlerësimin e treguesve tjerë po aq të rëndësishëm: përkushtim i lartë ndaj detyrave, këmbëngulje, interes, vetëbesim; nivele të larta kreativiteti, fleksibiliteti dhe origjinaliteti në pyetjet, përgjigjet dhe zgjidhjen e problemeve dhe vështirësive që dalin. (european-agency.org). Sipas literaturës së shqyrtuar, dhuntia, aftësia është potencial që posedon fëmija, por se zhvillimi i tij varet edhe nga faktorët mjedisorë, të cilët e rrethojnë fëmijën.*

1.2. Trendët e praktikave të identifikimit dhe përkrahjes në disa vende evropiane

Me gjithë angazhimet, vendet e ndryshme kanë politika të ndryshme të qasjes dhe trajtimit të nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente të veçanta. *Nuk ka një konsensus për orientimin dhe zbatimin e programit të dhuntisë dhe talentit në të gjitha vendet. Ndryshe nga shërbimet e arsimit special, studentët që janë mbi spektrin tipik nuk kanë mandat federal për t'u shërbyer. Shtetet kanë politika të pabarabarta dhe të padrejta për identifikimin, financimin dhe mbështetjen e studentëve të talentuar. Disa shtete kanë programe mandati dhe të tjerët nuk kanë përkufizime ose kategorizime për studentët me dhunti dhe talente (blog.edmentum, 2022).*Në të kaluarën, në Evropë strategjitë e edukimit për të talentuar, fokusoheshin në përshpejtimin dhe pasurimin e programeve të dedikuara, por (vetëm private) gjatë viteve të fundit synohet në mbështetje publike. Ende vendet evropiane nuk i kanë unifikuar politikat, andaj edhe kanë qasje të ndryshme

për përkrahje të nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente. P.sh., Kroacia ka programe arsimore jashtëshkollore të financuara nga shteti për fëmijët e talentuar dhe Qendër për Zhvillimin e Fëmijëve të Talentuar (Qendra BISTRIC), e cila harton programe dhe boton manual dhe broshura për fëmijët e talentuar, mësuesit dhe prindërit e tyre. Në Belgjikë nuk ka shkolla publike, posaçërisht për fëmijët e talentuar dhe politika është e fokusuar në përshpejtimin e programeve, por funksionojnë „klasa kangur” brenda shkollës dhe jashtë shkollës, në të cilat fëmijët e talentuar mblidhen disa orë në javë për të punuar projekte të veçanta në një grup të dedikuar jashtë klasës së zakonshme. Në Çeki arsimit i nxënësve të talentuar trajtohet si nevojë e veçantë arsimore, ku legjislacioni detajon masat specifike për ofrimin e mbështetjes për nxënësit e talentuar, duke përfshirë: mësimin e përshpejtuar, grupe të dedikuara për nxënës të talentuar, plane individuale edukative dhe mbështetje pedagogjike dhe psikologjike. Qeveria holandeze aktualisht është duke vendosur masa sistematike për të ofruar arsim të përshtatshëm për të talentuarit në të gjithë sistemin arsimor, duke përfshirë një „Plan veprimi për aftësinë” që përfshin diskutime me prindërit, bordet e shkollave, specialistët e talentëve dhe përfaqësuesit e organizatave për të kuptuar nevojat specifike të nxënësve (European Commission, 2023).

1.3. Politikat e Ministrisë së Arsimit, Shkencës, Teknologjisë dhe Inovacionit në Kosovë për nxënësit me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente

Ministria e Arsimit, e Shkencës, e Teknologjisë dhe e Inovacionit në Kosovë (MASHTI), gjatë dekadës së fundit, ka miratuar dokumente të rëndësishme (kurrikula, strategji), të cilat bazohen në parimin e gjithëpërfshirjes. Ligji për Arsimin Parauniversitar potencon se qëllimi i ligjit është të rregullojë zhvillimin e personalitetit, talentit dhe aftësisë mendore e fizike të nxënësit deri në potencialin e tij të plotë (neni 2.1), ndërsa neni 39 arsimin e fëmijëve me dhunti të veçanta e fut këtë kategori të fëmijëve brenda kornizës së arsimit të fëmijëve me nevoja të veçanta (MASHT, 2011). Ndërsa, për të specifikuar detyrat dhe përgjegjësitë institucionale, janë hartuar edhe udhëzime administrative të veçanta, siç është Udhëzimi Administrativ nr.14/2019 për fëmijët/nxënësit me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe

talente dhe UA. 04/2022 për organizimin dhe mbarëvajtjen e garave, nga shkolla deri në nivel ndërkombëtar. UA 14/2019 përcakton kriteret dhe procedurat për identifikimin dhe përkrahjen e fëmijëve/nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente të veçanta në fusha akademike, kreative dhe artistike, në funksion të zhvillimit dhe arritjes së potencialit të tyre të plotë.

Me këtë udhëzim, këto koncepte definoohen:

- Aftësi e jashtëzakonshme: U referohet fëmijëve me aftësi (inteligjencë) shumë më të lartë se norma e moshës së tyre. Aftësia e jashtëzakonshme mund të shfaqet në një ose më shumë fusha të tilla, si intelektuale, krijuese, artistike, udhëheqëse, ose në një fushë akademike specifike.
- Dhunti: I referohet posedimit dhe përdorimit të një aftësie të jashtëzakonshme natyrore, shpeshherë e quajtur/ njohur dhe si “prirje”, në një fushë të caktuar, që e bën fëmijën të dallohet nga bashkëmoshatarët.
- Talent: I referohet zotërimit të një aftësie të jashtëzakonshme, të cilën individi e zhvillon në mënyrë sistematike, e njohur ndryshe si kompetencë, në një fushë të caktuar, që e bën fëmijën të dallohet nga bashkëmoshatarët. (MASHT, 2019).

Përmes këtij Udhëzimi Administrativ rregullohen edhe detyrat dhe përgjegjësitë e institucioneve përkatëse për identifikim dhe përkrahje të fëmijëve/nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente, si: MASHTI, DKA, institucionet edukative-arsimore.

2. METODOLOGJIA

2.1. Qëllimi i hulumtimit

Qëllimi i këtij hulumtimi është të identifikojë qasjet e institucioneve arsimore për identifikimin dhe përkrahjen e nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente në Kosovë.

2.2. Pyetjet e hulumtimit

Pyetja kryesore e hulumtimit është:

- Çfarë qasje praktikojnë institucionet arsimore për identifikimin dhe përkrahjen e nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente?

Përgjigjet për këto pyetje janë kërkuar duke e zbërthyer në pyetjet specifike, si:

- Çfarë bën MASHTI për identifikimin dhe përkrahjen e nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente?
- Çfarë bëjnë DKA-të për identifikimin dhe përkrahjen e nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente?
- Çfarë bëjnë shkollat (drejtorët, shërbyesit profesionalë dhe mësimdhënësit) për identifikimin dhe përkrahjen e nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente?
- Çfarë mendojnë nxënësit e identifikuar për përkrahjen institucionale?
- A po zbatohet UA 14/2019 nga përgjegjësit relevantë (MASHTI, DKA-të dhe shkollat)?

2.3. Modeli i hulumtimit

Hulumtimi ka qasje cilësore, përmes së cilës kemi realizuar intervista me zyrtarë përgjegjës të MASHTI-t, DKA-ve dhe shkollave rreth realizimit të detyrave dhe përgjegjësi të tyre për identifikimin dhe përkrahjen e nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente të veçanta, përgjigjet e respondentëve janë analizuar dhe krahasuar me gjetjet nga literatura ndërkombëtare dhe nga udhëzimi administrativ, i cili përcakton detyrat dhe përgjegjësitë e institucioneve arsimore ndaj kësaj kategorie të nxënësve në Kosovë.

2.4. Popullacioni dhe mostra

Popullacioni i hulumtimit janë zyrtarë të MASHTI-t, zyrtarë të DKA-ve dhe drejtorë, shërbyes profesionalë, mësimdhënës të shkollave, si dhe nxënës të identifikuar me aftësi të jashtëzakonshme apo dhunti dhe talente të veçanta.

Mostra e hulumtimit përbëhet nga:

- 1 (një) zyrtar për arsim gjithëpërfshirës nga MASHTI;
- 1 zyrtar i institutit ATOMI;
- 3 zyrtarë të DKA-ve, të cilët mbulojnë këto kategori të fëmijëve;
- 6 drejtorë të shkollave, të cilat kanë të identifikuar nxënës me aftësi të jashtëzakonshme apo dhunti dhe talente të veçanta;
- 3 shërbyes profesionalë të shkollave;
- 8 mësimdhënës të nxënësve të identifikuar;
- 12 nxënës të identifikuar me aftësi të jashtëzakonshme apo dhunti dhe talente të veçanta.

2.5. Instrumentet dhe metodat

Për realizimin e hulumtimit janë hartuar dhe përdorur 6 lloje të pyetësorëve për intervistë, sipas specifikave të detyrave dhe përgjegjësive të aktorëve të përcaktuar për hulumtim, si:

- Pyetësor për zyrtarë të MASHTI-t;
- Pyetësor për zyrtarë të DKA-ve;
- Pyetësor për zyrtar të Institutit ATOMI;
- Pyetësor për intervistim të drejtorëve të shkollës;
- Pyetësor për intervistë të shërbyesve profesionalë të shkollës (pedagogë, psikologë);
- Pyetësor për intervistë të mësimdhënësve;

- Pyetësor për intervistë të nxënësve të identifikuar me aftësi të jashtëzakonshme apo dhunti dhe talente.

Pyetësorët janë të përbërë nga pyetjet gjysmë të strukturuar. Realizimi i intervistave është bërë në formë individuale, në ambiente të përshtatshme, ku të intervistuarit kishin mundësinë për të dhënë informata të sinqerta dhe ne kemi respektuar konfidencialitetin e tyre. Intervistat kanë zgjatur nga gjysmë ore për secilin respondent. Pas përfundimit të intervistave, janë përsëritur dhe lexuar përgjigjet e pjesëmarrësve për të siguruar korrektësinë e përshkrimit të tyre.

2.6. Procedura e mbledhjes së të dhënave

Gjatë muajit shkurt janë hartuar instrumentet e hulumtimit dhe janë pilotuar me nga një respondent për secilin grup përfaqësues të mostrës. Janë korrigjuar dhe plotësuar sipas nevojës dhe është krijuar platforma për nxjerrjen e të dhënave nga instrumentet.

Të dhënat në terren janë marrë gjatë muajve mars-maj, 2024. Në fillim është kontaktuar zyrtari nga MASHTI-t, me të cilin është realizuar instrumenti i hulumtimit, me sugjerimin e të cilit është realizuar edhe intervista me zyrtarin e Institutit ATOMI, pastaj DKA-të dhe drejtorët e shkollave të cilat kanë nxënës të identifikuar. Intervista janë realizuar në formë individuale me respondentët: drejtorë, shërbyes profesionalë - psikologë dhe mësimdhënës, të cilët punojnë me nxënës të identifikuar me aftësi të jashtëzakonshme, apo dhunti dhe talente të veçanta, si dhe nxënës të identifikuar me AJDHT. Shkollat dhe nxënësit për mostrën e hulumtimit janë përzgjedhur në mënyrë rastësore.

2.7. Procedura e analizës së të dhënave

Për të siguruar vlefshmërinë dhe besueshmërinë e rezultateve, instrumentet janë koduar me shkronja dhe numra të caktuar, si p.sh. intervista me zyrtarë të MASHTI-ZM, intervista me zyrtarin e DKA-ZD1 (zyrtari i parë), ZD2 (zyrtari i dytë), intervista me drejtorin e shkollës D1, me shërbyesin profesional - P1, Mësimdhënësin - M1, Nxënësi - N1 (varësisht nga numri,

instrumenteve u janë vendosur numrat dhe janë regjistruar si pako për rastin (shkollën) e caktuar.

Gjetjet nga instrumentet e hulumtimit janë interpretuar sipas temave, të cilat janë nxjerrë nga pyetjet e hulumtimit. Për rastet e studimit janë interpretuar rezultatet dhe janë nxjerrë përfundimet të cilat janë diskutuar, duke i krahasuar edhe me gjetjet nga literatura që janë shqyrtuar dhe janë dhënë rekomandime për qasjet institucionale për identifikimin dhe përkrahjen e nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente në zhvillimin e potencialeve të tyre.

3. REZULTATET E HULUMTIMIT

Rezultatet e hulumtimit janë prezantuar të grupuara sipas përfaqësimit institucional të respondentëve.

3.1. Gjetjet nga intervista me zyrtarë të MASHT-it

Për detyrat dhe përgjegjësit e MASHTI-t në realizimin e detyrave për identifikimin dhe përkrahjen e nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente, është intervistuar një zyrtar – i ngarkuar me detyra dhe përgjegjësi për këtë kategori të fëmijëve me nevoja të veçanta arsimore.

Sipas gjetjeve, MASHTI ka hartuar politika dhe dokumente për identifikim dhe përkrahje të fëmijëve/nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente, si:

- Udhëzimi Administrativ dhe udhëzuesi për fëmijët/nxënësit me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti e talente (Prishtinë, 2019);
- Udhëzimi Administrativ nr. 04/2022 për organizimin dhe mbarëvajtjen e garave me nxënës në nivel të shkollës, komunës, nivel nacional dhe për pjesëmarrjen e nxënësve të Kosovës në gara ndërkombëtare;
- Udhëzuesi Praktik për hartimin e Planit Individual për nxënësit me inteligjencë të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente (2021), si dhe Broshurën për identifikimin dhe përkrahjen e fëmijëve me IQ të

jashtëzakonshme, talente dhe dhunti në kopshte-institucione parashkollore dhe Broshurën për nxënës në Arsimin Fillor (MASHTI-Divizioni i Arsimit Gjithëpërfshirës), gjë që, sipas zyrtares, me këto dokumente MASHTI ka përmbyllur plotësimin e përkrahjes me dokumente të nevojshme.

- Përveç mbështetjes përmes miratimit të këtyre dokumenteve, MASHTI për çdo vit ndan mjete për subvencionimin e OJQ-ve *për identifikimin dhe përkrahjen e kësaj kategorie, bazuar në objektivin madhor - Identifikimi, përkrahja dhe mbështetja e OJQ-ve për fëmijët me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente, të cilat pastaj zbërthehen në aktivitete, si p.sh: organizimi i garave për fushën e caktuar, trajnime dhe punëtori me psikologë, mësimdhënës dhe staf profesional, të shkollave, DKA-ve etj.*

Vlera e shumës së ndarë për çdo vit është 170 000-200 000 euro, të cilat kryesisht përzgjidhen sipas kriterëve, standarde të Ministrisë së Financave. Ndër to, potencohet përkrahja dhe bashkëpunimi me Institutin ATOMI, i cili bën identifikimin dhe vlerësimin për matjen e Koeficientit të Inteligjencës (IQ) së fëmijëve/nxënësve, kryesisht në fushën e matematikës, fizikës, shkencave kompjuterike, arteve.

Për përkrahje dhe zbatim në praktikë, MASHTI ka realizuar punëtori dhe trajnime me zyrtarë të DKA-ve dhe mësimdhënës edhe për hartimin e Planit Individual, i cili model i është dërguar secilës komunë dhe është pilotuar në 7-8 shkolla. Po ashtu, është punuar edhe në dokumentin-ditarin e nxënësve dhe të cilit tani i është shtuar një fletë e veçantë për këtë kategori të nxënësve.

Gjithashtu, MASHTI, bazuar në kriteret e përcaktuara, mundëson edhe avancimin e nxënësit përmes funksionimit të komisionit të formuar për këtë qëllim, i cili mbledh profesionistët e fushave përkatëse për vlerësimin e nxënësit, bazuar në kërkesën e DKA-së për avancim. Po ashtu, MASHTI i shpërblen me mirënjohje dhe një shumë simbolike të gjithë fituesit e garave në nivel vendi dhe në nivel ndërkombëtar.

Mirëpo, përveç komisionit për avancimin e nxënësve, nuk është formuar ndonjë komision i cili do të rekomandonte përkrahjen institucionale për nxënësit, bazuar në vlerësimin profesional paraprak, por nuk ka hartuar as

udhëzues të veçantë për modifikimin dhe përshtatjen e programeve lëndore dhe atyre jashtëkurrikulare në përputhje me nevojat e fëmijës. *Një të tillë e ka hartuar instituti ATOMI në bashkëpunim me ne*, - e potencon respondenti, duke sugjeruar që për numrin e nxënësve dhe informata tjera të adresohemi edhe te ky institut.

MAShTI nuk ka krijuar mekanizëm, i cili do të përcillte dhe mbështeste në vazhdimësi zhvillimin dhe nevojat për arritjen e nxënësve deri në pjekurinë e tyre (detyra këto të cilat MAShTI i ka përcaktuar me UA/2019).

Po ashtu, bashkëpunimi me DKA-të është shumë i mangët. Sipas saj zyrtares, *MAShTI bën monitorimin dhe kërkohet çdoherë informatë kthyesë, por vërehet se në praktikë janë shumë të mangët (çdoherë mospërmbushjen e përgjegjësive e bartin te MAShTI, deklararon respondentja). Nuk raportojnë për këtë kategori të nxënësve, përveçse më kontaktojnë nëse kanë nevojë për ndonjë informatë*. Ndërsa, nuk ka informata për numrin e nxënësve të identifikuar dhe përkrahur në nivel vendi.

3.2. Gjetjet nga intervista me zyrtares e Institutit ATOMI

Sipas gjetjeve të intervistës të marra nga një zyrtar, Instituti ATOMI funksionon me mbështetjen stabile të MAShTI, por edhe organizatave të tjera kombëtare e ndërkombëtare. Që nga viti 2011, kur ka filluar funksionimin, e deri në muajin shkurt 2024, Instituti ATOMI ka realizuar 6 cikle testimi dhe ka identifikuar gjithsej 340 persona me aftësi të jashtëzakonshme nga moshë 6 vjeç deri 18 vjeç. Target të testimit janë nxënës nga klasa e 8-12, të cilët edhe përkrahen sipas identifikimit të nevojave (të cilët edhe bëhen pjesë e projektit) duke iu ofruar: shërbime psikologjike, orientim në karrierë, aktivitete sipas fushave specifike, ndërmjetësim dhe marrëveshje për ndarjen e bursave nga shkolla dhe universitete të ndryshme, pjesëmarrje në gara ndërkombëtare, etj. të cilët lajmërohen tek ky institut me rekomandimin e shkollës. Por *për grupin e fëmijëve nga 6 vjeç deri në klasën e shtatë të cilët rekomandohen për testim me iniciativën e prindit, përveç testimit, nuk kemi resurse për përkrahje*, potencon respondenti. Për secilin fëmijë me koeficiente të Inteligjencës (KI-IQ) mbi 130, rekomandohet hartimi i Planit Individual (PI), ndërsa ne

punojmë me personat me KI mbi 140, deklaroi i intervistuari. Testet e përdorura për identifikimin e nxënësve janë ato sipas pikave referente të Kosovës - teste të standardizuara me norma angleze dhe amerikane.

Po ashtu, Instituti ATOMI ka hartuar edhe udhëzues për identifikimin dhe përkrahjen e nxënësve me AJDHT. Përveç punës drejtpërdrejtë me nxënësit, ATOMI realizon trajnime edhe me mësuesdhënës dhe psikologë shkollorë dhe deri në kohën e realizimit të intervistës ka trajnuar 240 mësuesdhënës klasorë dhe lëndorë dhe 40 psikologë shkollash nga disa komuna të Kosovës, të cilët edhe përgatiten për identifikimin e kësaj kategorie.

Sipas respondentes, MASHT ka bërë punë të mirë në disa aspekte por nuk funksionon hallka me DKA-të të cilat realizojnë vetëm detyrat të cilat atyre iu konvenojnë.

3.3. Gjetjet nga intervista me zyrtarë të DKA-ve

Me qëllim të marrjes së informatave për funksionimin e përkrahjes, fillimisht iu janë dërguar e-maile me pyetje për numrin e nxënësve të identifikuar me AJDHT drejtorive të arsimit në 14 komuna të vendit. Shtatë (7) nga to janë përgjigjur, ndërsa të tjerat (7) nuk kanë kthyer përgjigje. Nga 7 zyrtarë sa i janë përgjigjur kërkesës sonë për intervistë, 3 nga ta kanë dhënë përgjigje të shkurtra, si: *nuk ka nxënës të identifikuar me aftësi të jashtëzakonshme*, dhunti dhe talente në komunën e tij; *nuk zbatohet udhëzimi administrativ*, ndërsa njëri ka dërguar vetëm listën e nxënësve të identifikuar nga 2 shkolla në nivel të komunës. Tre (3) zyrtarë nga DKA – janë përgjigjur në të gjitha pyetjet e intervistës.

Nga zyrtarët e intervistuar janë nxjerrë këto të dhëna: DKA-të nuk posedojnë listë të nxënësve me AJDHT. Zyrtarët kanë deklaruar se vetë prindërit i dërgojnë nxënësit për testim tek instituti ATOMI, *por ne nuk kemi informata kthyesë, nuk dimë çka ndodh tutje. Vetëm nëse marrim kërkesë për avancim të nxënësit, ne e përcjellim te MASHTI (Z1).*

Edhe zyrtarët e DKA-ve potencojnë se nuk kanë bashkëpunim dhe mbështetje nga MASHTI për përkrahje të kësaj kategorie. Zyrtarët, gjithashtu, potencojnë se *vetëm kur kemi kërkesa nga shkolla për avancim,*

komunikojmë me MASHTI dhe vetëm një herë në një takim na janë dhënë disa informata, ndërsa Z1 deklaroi se edhe u janë shpërndarë disa dokumente të nevojshme për identifikim dhe përkrahje të kësaj kategorie të nxënësve. Po ashtu, të pamjaftueshëm e konsideron përkrahjen edhe Z2, që konsideron se nuk ka kurrfarë mbështetje nga MASHTI, veç ndonjë pagesë, shpërblim, por asgjë për zhvillim të mëtejshëm të aftësive. P.sh. në matematikë ka raste që kanë zënë vendin e parë, të tretë, por nuk ka zhvillim të veçantë, nuk mbahen orë shtesë në shkollë, sepse nuk ka mjete për pagesë të orëve shtesë.

Por, sipas zyrtarëve, komunat organizojnë gara dhe ndajnë shpërblime apo mirënjohje për fituesit. *Komuna ka organizatorët sipas lëndëve dhe në bashkëpunim me shkollën organizon gara për „olimpiadën e matematikës”, tani kemi filluar edhe për fizikë, art dhe muzikë. Nxënësit marrin pjesë edhe në ndonjë konkurs të cilin organizojnë shkollat private (si p.sh. kolegji “Mehmet Akif”, të cilët e bëjnë të gjithë organizimin). Nga komuna, të dalluarit - fituesit e garave shpërblehen nga „fondi i ekselencës” - kryetari i komunës. Por për nxënësit nuk ndahen bursa apo ndonjë përkrahje tjetër, ka deklaruar njëri nga zyrtarët (Z3).*

3.4. Gjetjet nga intervistat në shkollë

3.4.1. Gjetjet nga intervistat me drejtorët

Për realizimin e hulumtimit janë intervistuar edhe 6 drejtorë të shkollave. Të gjithë drejtorët kanë deklaruar se ka nxënës të dalluar në shkollë të cilët identifikohen nga mësuesit, por sipas tyre një pjesë e nxënësve nuk i nënshtrohen ndonjë testimi të veçantë dhe nuk përcaktohen me AJDHT. Një drejtor ka deklaruar se ka nxënës të mirë në shkollë, të cilët marrin pjesë në gara të cilat organizohen në nivel komunal apo nga ndonjë institucion tjetër arsimor nga fusha të ndryshme, si p.sh. robotikë, kodim, etj. (D1), por të cilët nuk janë të identifikuar si nxënës me AJDHT dhe nuk zhvillohen aktivitete apo mësim shtesë brenda shkollës.

Ndërsa 2 drejtorë: D3 dhe D4, kanë deklaruar se janë identifikuar nga 5-6 nxënës brenda shkollës me AJDHT nga mësuesit por edhe janë testuar

nga instituti ATOMI apo ndonjë psikolog tjetër. Nga 2 nxënës të identifikuar kanë në shkollat e tyre edhe drejtorët, D5 dhe D6.

Identifikimi i talenteve varet nga mësimdhënësit, *sepse shpesh nuk zbulohen apo nuk punohet në zhvillimin e tyre dhe ato talente shuhen*, deklaroi drejtori (D4). *Një mësimdhënëse është trajnuar nga Atomi, por me rastin e certifikimit ajo nuk ka bërë diçka tutje, vetëm sa me e kalu trajnimin- s'ka plan tutje (D3).*

Drejtorët potencojnë se organizojnë gara apo kuize në nivel të shkollës dhe përzgjedhin nxënësit për pjesëmarrje në gara të cilat i organizon Komuna apo ndonjë institucion tjetër. *Por, nuk ka shumë gara të organizuara në nivel komunal dhe shtetëror. Përveç ndonjë mirënjohje, ne nuk kemi mjete as për nga një libër për ta shpërblyer. Jam pjesë e komisionit për Arsim në kuadër të komunës dhe aty e kam shprehur kërkesën që të bëhet më shumë për këta fëmijë, por deri më tani nuk ka përgjigje. Fokusi është tek fëmijët me Aftësi të Kufizuara, deklaroi D3.*

Ndërsa, duke bërë krahasime me kategorinë e fëmijëve me Aftësi të Kufizuara, drejtorët kërkojnë fuqizim të mbështetjes edhe për këtë kategori. D6 potencon *se nuk ka ndonjë mbështetje të veçantë, krahasuar me fëmijët me aftësi të kufizuara që kanë asistent. Do të ishte mirë që komuna – DKA të formojë komision të veçantë për identifikim dhe vlerësim sikurse që janë ekipet vlerësuese për fëmijët me nevoja të veçanta arsimore - me aftësi të kufizuara (D6), kurse D2 mendon se duhet ofruar mundësi në sistemin arsimor, si p.sh. në Danimarkë që formohen klasat elitare në të cilat grupohen nxënësit e dalluar sipas fushave dhe zhvillojnë aktivitete të avancuara.*

Por, përveç identifikimit dhe pjesëmarrjes në gara, të gjithë drejtorët deklarojnë se këta nxënës nuk përkrahen nga shkolla në zhvillimin e potencialeve të tyre. *Në shkolla ka nxënës me talente të veçanta në fusha specifike, por, përveç identifikimit, shkolla nuk ofron ndonjë përkrahje. Me vetiniciativë ndonjëri nga nxënësit gjejnë hapësirë dhe kyçen në aktivitete jashtë shkollës, si p.sh. një nxënës tjetër ka talent në interpretim dhe merr pjesë në Karvani i Shkrimtarëve, një tjetër në lëndën Fizikë ishte i pari nga*

testimi në Fakultetin e Fizikës, sepse ka talent, por, përveç pikëve ,s'kishte ndonjë stimulim tjetër. (D4).

Drejtorët deklarojnë se nuk marrin mbështetje nga komunat për përkrahje të kësaj kategorie të nxënësve, madje edhe testimi i nxënësve realizohet me financim të prindërve, por drejtorët e përfshirë në hulumtim deklarojnë se nuk kanë pasur raste për avancim, pasi, sipas tyre, nganjëherë edhe prindërit nuk pranojnë.

Sipas drejtorëve, fëmijët me talente, prindërit të cilët kanë mundësi, i dërgojnë në kurse jashtë shkollës. Në një rast, kur nxënësi ka marrë pjesë në një garë sportive të nxitur nga shkolla, prindi tha: *shyqyr që nuk është vra e me ja hup karrierën fëmijës, çka kishe bo ti nëse kishte ndodhur, si do ta kishe kompensuar dëmin?(D5)* dhe potencon faktin se shkolla nuk mund të ofrojë kurrfarë sigurimi për nxënësit në raste të caktuara.

Drejtorët potencojnë se nuk ka përkrahje specifike për nxënësit me AJDH, por as nuk kanë paraparë ndonjë aktivitet të veçantë për këtë kategori nxënësish në planet e tyre të punës.

Në Planin Zhvillimor të shkollës dhe Planin Vjetor nuk janë të parapara aktivitete për fëmijë me AJDHT, sepse nuk ka pasur ndonjë kërkesë, thotë drejtori (D3), ndërsa nuk funksionojnë as klubet për aktivitete të fushave të ndryshme (D6), (vetëm në një shkollë - nga shkollat e përfshira në hulumtim funksionojnë disa klube).

3.4.2. Gjetjet nga intervistat me mësimdhënësit

Për realizimin e këtij hulumtimi janë intervistuar edhe 8 mësimdhënës, të cilët në klasat e tyre kanë identifikuar nxënës me AJDHT. Sipas gjetjeve, mësimdhënësit i identifikojnë nxënësit me AJDHT përmes pyetjeve, vëzhgimit, testeve të vlerësimit, të cilat i hartojnë për të gjithë nxënësit në klasë, aktiviteteve dhe projekteve të cilat i realizojnë në kuadër të plan-programit mësimor, duke dalluar potencialin e veçantë krahasuar me nxënësit e tjerë në klasë. *Këta nxënës mund të identifikohen lehtë edhe në bazë të shpejtësisë në kryerjen e detyrave- gjithmonë i pari, vetë besimit, shprehjes së saktë, kureshtjes së tyre, pyetjeve dhe përgjigjeve, interesimit*

dhe leximit të shumtë, duke krahasuar me nxënësit e tjerë në klasë, zgjidhjes së detyrave të matematikës, gatishmërisë për bashkëpunim me të tjerët dhe mbështetjes që ofron për nxënësit e tjerë, përgjegjësisë për të tjerët edhe gatishmërisë për kërkimfalje, etj. deklaroi M1. Ndërsa, një mësimdhënëse (M6) deklaroi se nxënësin e kam identifikuar përmes bashkëbisedimit dhe përgjigjeve shpërthyes që dallohet në logjikë, matematikë, shkenca të natyrës, biologji dhe astronomi. Mirëpo ka raste kur nxënësi ka disproporcion të aftësive: në aspektin teorik ka nivelin e aftësive për klasën e gjashtë por në aspektin praktik përton të shkruaj dhe punojë, ka qenë deri së voni në nivel më të ulët. Po ashtu, edhe në aktivitetet fizike deri vonë, nxënësi ka hezitur të marrë pjesë. Por, me bashkëpunimin e prindit, tani ka arritur t'i zotërojë kompetencat praktike sipas kërkesave të nivelit të klasës së katërt (klasës përkatëse) dhe është barazuar me të tjerët, ka deklaruar M6.

Disa nga nxënësit, me propozimin e mësimdhënësit dhe miratimin e prindit apo edhe me vetiniciativë të prindit janë testuar edhe nga Instituti ATOMI apo ndonjë psikolog. Sipas mësimdhënësve, disa nga nxënësit kanë dhunti dhe talente në 2,3 fusha, por disa nga ta dallohen në të gjitha fushat. Po ashtu, të gjithë mësimdhënësit kanë deklaruar se nuk hartojnë Plan Individual për nxënësit me AJDHT, mirëpo ofrojnë angazhim ekstra, detyra apo aktivitete shtesë, por ka raste kur mësimdhënësit kanë numër të madh të nxënësve në klasa dhe nuk arrijnë të punojnë individualisht me nxënësit me AJDHT. Në disa raste, mësimdhënësit kanë deklaruar se nuk kanë nivel aq të lartë të njohurive për t'iu përgjigjur pyetjeve që bën kjo kategori e nxënësve. *Nuk hartoj plan individual, edhe pse e kam pa formën e MASHTI dhe nuk mendoj që nxënësi arrin ta zhvillojë maksimalisht potencialin e tij, sepse janë plus 32 nxënës tjerë, nuk arrij të punoj ekstra dhe kam vështirësi, sepse kërkon shumë dhe është vështirë me e menaxhu, është problem, sepse gjërat i duken të bezdisshme, gjithçka që i jap është e pamjaftueshme. Bën pyetje që nuk kanë të bëjnë me procesin mësimor, e që unë as përgjigje s'mund t'i jap sepse s'janë të mjaftueshme për të, deklaroi M4. Ndërsa M6 deklaroi se nuk përdor ndonjë strategji të veçantë, por mendon se nxënësi ka arritur ta zhvillojë maksimalisht potencialin e tij dhe për këtë çështje bashkëpunoj me psikologun, drejtoreshën dhe nënën e nxënësit. Por e di çka din nxënësi dhe i jap detyra të nivelit më të lartë (M3).*

Pyetjes se a organizojnë orë shtesë për nxënësit me AJDHT, disa nga mësimdhënësit janë përgjigjur: *Nuk ka hapësirë për mësim shtues, ndërsa nuk ka as klube për fusha të ndryshme brenda shkollës* (M1). Në disa raste, prindërit i angazhojnë nxënësit nëpër kurse të ndryshme jashtë shkollore – sipas mundësive dhe interesimeve të tyre. Një mësimdhënëse (M3) ka deklaruar se nuk mban orë shtesë, sepse *nxënësi është i angazhuar në aktivitete jashtëshkollore-kurse të ndryshme dhe nuk kanë kohë për orët shtesë*, kurse M6 ka deklaruar se *mban mësim plotësues dhe shtues në fund të vitit ...duhet me ia gjet momentin D., kur me vepruar për të arritur në cak - asgjë tjetër*, ka deklaruar mësimdhënësjë. Ndërsa një mësimdhënëse tjetër ka deklaruar se organizojnë *mësim shtesë për përgatitje të nxënësve për pjesëmarrje në gara. Nxënësit marrin pjesë në formë vullnetare - pastaj i përgatisim, nuk i obligojmë.* (M8)

Por kishte raste kur mësimdhënësi është kritik dhe njëri ndër ta ka deklaruar: *ne dërgojmë nxënës në gara, por kjo shkon më shumë me preferenca. Ne identifikojmë nxënës për interesat tona për të na përfaqësuar në gara, por jo për zhvillim të nxënësve dhe potencialeve të tij* (D7).

3.4.3. Gjetjet nga intervistat me psikologë

Pjesë e hulumtimit ishin edhe 3 psikologë nga shkollat, të cilat ishin të plotësuar me këtë kuadër. Të tre psikologët kanë deklaruar se nuk përdorin asnjë lloj instrumenti për vlerësimin e nxënësve. P1 deklaroi se *nuk bëj testime, edhe pse më ka dhënë teste shoqata e psikologëve, por nuk i kam aplikuar, sepse kam pak përvojë, është viti i parë, nuk jam psikologe klinike dhe nuk jam e licencuar. I vlerësoj rastet, i hulumtoj por nuk bëj testime.* Ndërsa psikologjia (P2) ka deklaruar se i ka identifikuar nxënësit gjatë vizitës në klasa. *I kam marrë në zyrë, kam biseduar me ta, iu kam sugjeruar për aplikime jashtë vendit, iu kam ndihmuar në shkrimin e kërkesave në gjuhën shqipe, i kanë përkthyer në gjuhën angleze, kanë aplikuar dhe janë pranuar.* Kurse P3 ka deklaruar se *nuk kemi instrumente vlerësimi. Instrumentet standarde janë shumë të shtrenjta dhe nxënësit i referojmë tek ATOMI.*

Ndërsa të tre psikologët kanë deklaruar se japin këshilla dhe sugjerime për nxënësit, mësimdhënësit dhe prindërit. *I vëzhgoj nxënësit në klasë dhe*

zhvilloj aktivitete emocionale, por edhe seanca individuale kur ka nevojë, ka deklaruar P1, ndërsa P2 tregon përkrahjen që ofron: njëri më ka thënë se nuk po ndjehem mirë, (sepse kjo kategori e nxënësve mund të kenë edhe çrregullime emocionale) kam biseduar me të dhe e kam udhëzuar, pastaj është regjistruar në Amerikë, tash është kthyer dhe përsëri do të shkojë për studime në Amerikë, duke potencuar kështu rëndësinë e psikologut për përkrahje emocionale dhe motivim të nxënësit. Edhe 3 nxënës të tjerë do të shkojnë për studime jashtë vendit (nxënës gjimnazi).

Po ashtu, psikologët deklarojnë se ofrojnë këshilla edhe për mësimdhënësit. *Ofroj mbështetje për mësimdhënësit kur ata kërkojnë këshilla (P1), ndërsa P2 thotë: U kam thënë mësimdhënësit me punu me këta nxënës ekstra, por jo - askush nuk punon asgjë, as PI as kurrëgjë ekstra. Më kanë thënë hajt mos na lodh, mos na ngarko. Nxënësit i kanë bo krejt vetë, kanë fituar bursa jashtë vendit dhe janë regjistruar.*

Psikologët deklarojnë se shkollat nuk ka burime për përkrahje të nxënësve me AJDHT, por as nga komuna nuk ka. *Organizojmë kuize, gara por përveç tyre nuk ka stimulime ekstra. Duhet të ketë kapacitete brenda shkollës (P3).*

4. Sugjerimet e respondentëve për përmirësimin e qasjeve institucionale

Zyrtarët e institucioneve arsimore, duke qenë të vetëdijshëm për mungesën e përkrahjes, hodhën „fajin” te njëri-tjetri dhe dhanë sugjerimet e tyre për përmirësimin e gjendjes. Disa nga to do të prezantohen duke shpresuar se mund të konsiderohen të rëndësishme për t’u trajtuar në proceset e mëtejme strategjike.

Për derisa, nga MASHTI kërkohet bashkëpunim nga DKA-të dhe shkollat, si dhe zbatim të dokumenteve, zyrtarët nga DKA -të kërkojnë më shumë mbështetje nga MASHTI, madje një zyrtarë ka dhënë sugjerime konkrete, si:

- *Në rastet e identifikimit dhe mbështetjes duhet të jetë një kalendar i veprimit në linjën e komunikimit nga MASHTI që përcakton një afat kohor identifikues dhe se është i nevojshëm një plan i veprimit për rastet sipas fushave, duke planifikuar edhe nivelin e mbështetjes përmes një strukture që garanton zhvillimin e mëtejme të aftësive*

përmes planifikimit të masave dhe aktiviteteve, bartësit dhe kostot që garantojnë nga sistemi, si dhe një identifikim dhe vlerësim të pavarur e të paanshëm dhe transparent të të gjithë procesit;

- *Për organizimin e punës shtesë të parashihet fond i veçantë i orëve dhe pagesës së personelit bashkë me masat për mos keqpërdorimin e qëllimit të këtyre aktiviteteve;*
- *Të parashihet struktura garuese dhe pjesëmarrja në nivele garuese sipas fushave në nivel komunal, qendror dhe ndërkombëtar;*
- *Të ofrohen mundësit e bashkëpunimit nga institute dhe katedra akademike nga arsimit i lartë;*
- *Ofrimi i literaturës dhe mundësia e qasjes në literaturë edhe digjitale që ndihmojnë/lehtësojnë qasjen akademike të nxënësve dhe mësuesve;*
- *Ofrimi i fondit për nxënës të caktuar sipas fushave për mbulesën e kostos për zhvillim akademik etj. ka deklaruar një zyrtarë komunalë (Z2), sugjerime këto që nuk janë të konkretizuara dhe në ndonjë plan veprimi dhe që mund të jenë të zbatueshme nëse përfshihen në planet e ardhme të MASHTI-t dhe DKA-ve.*

Po ashtu, edhe disa drejtorë shkollash kanë sugjeruar se *DKA të formojë komision të veçantë për identifikim dhe vlerësim sikurse që janë ekipet vlerësuese për fëmijët me nevojë të veçanta arsimore-me aftësi të kufizuara, i cili do të ndikonte në identifikim dhe përkrahje në masë më të madhe të nxënësve me AJDHT. Ndërsa, një drejtor (D2) shkolle ka deklaruar se duhet ofruar mundësi në sistemin arsimor, si p.sh. në Danimarkë që formohen klasat elitare në të cilat grupohen nxënësit e dalluar sipas fushave dhe zhvillojnë aktivitete të avancuara.*

Këtë mendim e ndajnë edhe disa nga **nxënësit me AJDHT**, të cilët ishin pjesë e hulumtimit. Nga 12 nxënësit e intervistuar, 4 (nxënës në gjimnaz) nga ta ishin të testuar nga ATOMI me koeficient të lartë të inteligjencës, dhe të cilët kishin hulumtuar sistemet arsimore në vende të ndryshme dhe njëri nga ta- përvojë nxënësi në një shkollë në Amerikë, i cili deklaroi se në Amerikë i ndajnë nxënësit dhe shkollat sipas nivelit të kompetencave –

njohurive të nxënësve. *Nxënësi le të orientohet tek afiniteti i tij, mos t'i imponohen lëndët, tek ne i ndëshkojnë nxënësit. Lëndët zgjedhore duhet të përcaktohen sipas nevojave të nxënësve (N7).* Për deri sa të gjithë nxënësit deklarojnë se mungojnë aktivitetet ekstrakurrikulare në shkolla, disa nga ta shprehen se:

- *Problem kryesor është me trupën arsimore, sepse duhet vlerësuar nivelin e mendimit kritik (N8);*
- *Sistemi i arsimit dhe planprogramet janë të tejkaluara; nevojitet të ketë klasa, dhe një sistem ku nxënësit mund të zgjedhin vetë lëndët që dëshirojnë të ndjekin. Udhëzimet administrative duhet të zbatohen (N9);*
- *Por, në shkollë duhet të ketë individualizim të mësimi. Dalloj nga të tjerët sepse unë i shoh gjërat shumë më thellë (N6).*

Ndërsa, nxënësit më të vegjël të përfshirë në hulumtim (nga kl.1-7), deklarorin për aftësitë e tyre, koeficientin e IQ të përcaktuar nga testimi, lëndët dhe fushat që iu pëlqejnë dhe nivelin e njohurive të tyre. Por, disa edhe sugjeruan:

- *Më shumë orë edukative ku do të kishim mundësi t'i shprehim emocionet, mësuese për çdo lëndë mësimore dhe më shumë aktivitete praktike (N3);*
- *Kemi nevojë për më shumë hapësirë për t'u shprehur, por edhe salla sporti (N4, N5);*
- *Kisha dashur që ato të aktivizoheshin, sepse nuk zhvillohen aktivitete në përputhje me interesat dhe nevojat e mia (N10);*

Për derisa nxënësit e shkollës së mesme të lartë, sipas përvojave të tyre potencojnë edhe nevojën e ndryshimit të sistemit të arsimit- krijimin e klasave sipas niveleve të nxënësve, por edhe angazhimin në lëndët zgjedhore sipas preferencave të nxënësve, nxënësit më të rinj theksojnë se nevojitet funksionalizimi i klubeve në fusha të ndryshme brenda shkollës dhe hapësirave të sigurta për aktiviteteve ekstrakurrikulare, ndërsa nuk

potencojnë ndonjë përkrahje të veçantë për zhvillimin e potencialeve të tyre, përveç angazhimit me detyra më shumë apo të nivelit më të lartë.

4. DISKUTIMI I REZULTATEVE

4.1. Qasjet institucionale për identifikimin dhe përkrahjen e nxënësve me AJDHT

4.1.1. Praktikrat e MASHTI-t

Edhe pse ende nuk ka një harmonizim të politikave ndërkombëtare për përkrahjen e nxënësve me AJDHT, megjithatë mbështetja për këtë kategori tani është aktualizuar. Shtetet e ndryshme trajtojnë këtë kategori të nxënësve në mënyra të veçanta dhe zbatojnë politika të ndryshme, andaj *shtetet kanë politika të pabarabarta dhe të padrejta për identifikimin, financimin dhe mbështetjen e studentëve të talentuar* (blog.edmentum).

MASHTI, bazuar në trendët aktuale të politikave ndërkombëtare për respektim të parimit të gjithëpërfshirjes, viteve të fundit ka bërë lëvizje të rëndësishëm edhe për grupin e fëmijëve me AJDHT – si kategori e fëmijëve me nevoja të veçanta arsimore duke vënë në pah specifikat e kësaj kategorie. Në këtë kontekst, janë definuar konceptet: *Aftësi e Jashtëzakonshme; Dhunti; Talent*, me qëllim të përcaktimit të qartë të nxënësve që posedojnë këto karakteristika, si dhe detyrat dhe përgjegjësitë e institucioneve për identifikimin dhe përkrahjen e këtyre nxënësve duke miratuar udhëzimet administrative: U.A.nr.14/2019, për fëmijët/nxënësit me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente dhe U.A.nr.04/2022, për organizimin dhe mbarëvajtjen e garave me nxënës deri në nivelin ndërkombëtar, si dhe udhëzues e broshura (me përkrahje edhe të bashkëpunëtorëve) për mbështetje në zbatimin e këtyre dokumenteve, duke shtuar tani edhe në ditarin e klasës një fletë të veçantë për këtë kategori të nxënësve. Po ashtu, është themeluar edhe komisioni për avancimin e nxënësve, i cili funksionalizohet në rast të paraqitjes së kërkesës për avancim, ndërsa për çdo vit ndanë një shumë të konsiderueshme për mbështetje të OJQ-ve për përkrahje të nxënësve me AJDHT. Bashkëpunëtorin më të afërt MASHTI

konsideron Institutin ATOMI, i cili realizon testimin e fëmijëve/nxënësve të dalluar. Por, ky institut ka të piketuar nxënësit nga klasat 8-12 dhe nxënësit e identifikuar me aftësi të jashtëzakonshme (IQ mbi 140) edhe i përkrahë në disa fusha (kryesisht në e matematikë dhe teknologji, shërbime psikologjike, orientim në karrierë, ndërmjetësim dhe marrëveshje për ndarjen e bursave), por fushat e tjera mbeten të pambuluara. Po ashtu, nxënësit në këtë grupmoshë (deri në klasën e shtatë) mund t'i nënshtrohen testimit me iniciativën e prindit apo shkollës, por nuk realizohen aktivitete për zhvillim të potencialeve të tyre. Një pjesë e nxënësve testohen edhe nga psikolog të tjerë të licencuar - me iniciativën e prindërve, ndërsa një pjesë tjetër e nxënësve të dalluar nuk testohen, por as nuk marrin ndonjë përkrahje të veçantë.

Instituti ATOMI ofron edhe trajnime për mësimdhënës, shërbyes profesionalë, drejtorë të shkollave dhe zyrtarë për identifikim dhe përkrahje të nxënësve me AJDHT.

MAShTI ndan buxhet për pjesëmarrjen e nxënësve në gara të nivelit vendor dhe ndërkombëtar, stimulon fituesit, por ky numër është simbolik krahasuar me numrin e nxënësve që mund të posedojnë dhunti apo potenciale të jashtëzakonshme, e të cilët nuk raportohen nga shkolla.

MAShTI nuk ka formuar komision vlerësues, i cili, mbi vlerësimin paraprak, do të rekomandonte përkrahjen institucionale dhe nuk përcjell zhvillimin e potencialeve të nxënësve deri në pjekurinë e tyre. Andaj, nuk ka asnjë plan veprimi për t'i mbështetur të gjithë nxënësit e kësaj kategorie. Po ashtu, MAShTI nuk ka hartuar udhëzues të veçantë për modifikimin dhe përshtatjen e programeve lëndore dhe atyre jashtëkurrikulare në përputhje me nevojat individuale të fëmijëve/nxënësve (sipas detyrave të përcaktuara me UA.14 2019/neni 4/5).

Gjetjet tregojnë se janë hartuar disa dokumente të rëndësishme dhe aktivitete për dhe lëvizje në këtë proces, por mungon bashkëpunimi ndërinstitutional. MAShTI nuk ka të dhëna për numrin e përgjithshëm të nxënësve të identifikuar me AJDHT dhe nuk ka krijuar mekanizëm për monitorimin dhe mentorimin e zbatimit të këtyre dokumenteve.

4.1.2. Praktikrat e DKA-ve

Gjetjet e hulumtimit tregojnë se Drejtoritë Komunale të Arsimit (DKA-të), edhe pse kanë detyra dhe përgjegjësi të përcaktuara nga MASHTI me UA.14/2019, nuk kanë aktivizuar mekanizma për identifikimin dhe përkrahjen e nxënësve AJDHT. DKA-të aktivizohen për këtë kategori të nxënësve gjatë organizimit të garave apo kur kanë kërkesa për përzgjedhjen e kandidatëve për ndonjë garë në nivel komune apo vendi dhe ndajnë mjete për fituesit për ndonjë shpërbllim apo mirënjohje, por nuk ofrojnë përkrahje apo ndonjë aktivitet të veçantë për zhvillimin e potencialeve të nxënësve me AJDHT. DKA-të nuk posedojnë numër të nxënësve të identifikuar me AJDHT në nivel të komunës, por këto të dhëna statistikore nuk kërkohen as nga MASHTI, siç kërkohet raportim për nxënësit me aftësi të kufizuara. Ato nuk mbikëqyrin shkollat për përkrahje – me arsyetim se MASHTI nuk ndan fonde për orë shtesë për mësimdhënësit, nuk organizojnë aktivitete të avancuara përkrahëse për fusha të ndryshme, kampe verore /dimërore, projekte kreative dhe inovative, aktivitete vetëdijesuese etj. (detyra këto të përcaktuara me UA.14/2019, neni 4).

Se shumica e DKA-ve e anashkalojnë këtë kategori të nxënësve e dëshmon edhe kërkesa jonë për bashkëpunim në realizimin e këtij hulumtimi, pasi nga 13 kërkesa të dërguara rreth informatave themelore për fillimin e hulumtimit (rreth numrit të nxënësve me AJDHT, shkollave në të cilat vijojnë mësimin, etj.), 6 nga ta nuk janë përgjigjur fare, ndërsa 4 nga ta kanë dhënë përgjigje të shkurta, si: *nuk ka nxënës të identifikuar me AJDHT në komunën e tij* (nga mbi 8000 nxënës sa kishte gjithsej komuna); *vetëm listën me emra të nxënësve të identifikuar* (nga 2 shkolla); *më duket se X është me AJDHT*, apo përgjigjen se nuk zbatohet udhëzimi administrativ. Vetëm 3 nga zyrtarët e DKA-ve i janë përgjigjur në të gjitha pyetjet e intervistës, e të cilët deklarojnë se bashkëpunojnë me MASHTI vetëm në rastet kur kanë kërkesë për ndonjë avancim të ndonjë nxënësi.

Po ashtu, mungon bashkëpunimi me MASHTI, OJQ apo institucione të tjera përkrahëse për nxënësit me AJDHT.

4.1.3. Praktikrat e shkollave

Shkollat, si institucione arsimore të projektuara për mësim dhe edukim të nxënësve, me punëtorët të cilët e funksionalizojnë atë (drejtori, mësimdhënësi, psikologu), kanë rol kyç në zhvillimin e potencialeve të nxënësve.

- **Drejtorët**, në rolin e tyre si drejtues dhe organizues të shkollave, sipas gjetjeve të hulumtimit, nuk kanë hartuar plane për identifikimin dhe përkrahjen e nxënësve me AJDHT. Ata kanë informata për nxënësit e dalluar, të identifikuar apo dhe të testuar brenda shkollës por nuk kanë një plan veprimi për përkrahje specifike. Në bashkëpunim me mësimdhënësit dhe psikologët, drejtorët i orientojnë nxënësit, të cilët dallohen në fusha të caktuara apo edhe në të gjitha fushat, për testim në institutin ATOMI apo edhe psikologë të tjerë të licencuar, por meqë, për procesin e testimin nevojiten mjeteve financiare të cilat duhet t'i mbulojë prindi, jo të gjithë nxënësit i nënshtrohen testimin të standardizuar për identifikim të aftësive. Nxënësit e dalluar nga fusha të ndryshme marrin pjesë në gara apo kuize të organizuara brenda shkollës, nga komuna apo ndonjë institucion tjetër, por këto aktivitete janë të pakta.

Për derisa në të kaluarën në disa shkolla kanë funksionuar klubet e shkollës ku nxënësit kishin mundësi të zhvillonin aftësitë e tyre në fusha të caktuara, tani në shumicën e shkollave këto klube nuk janë aktive, nuk zhvillohet mësim shtesë për zhvillimin e potencialeve të tyre, e po ashtu nuk realizohet as lënda zgjedhore për orientim në karrierë, si lëndë që do të mund të përkrahte orientimin sipas prirjeve të nxënësve. Mirëpo, me vetiniciativë ndonjëri nga nxënësit gjejnë hapësirë dhe kyçen në aktivitete jashtë shkollës. Ndërsa, në shkollat e përfshira në hulumtim nuk kishte raste të avancimit të nxënësve sepse, sipas drejtorëve, shpeshherë prindërit hezitojnë për avancimin klasor të fëmijëve të tyre apo për pjesëmarrje në ndonjë aktivitet për shkak të mungesës së sigurimit shëndetësor të nxënësve në shkolla. Nxënësit me AJDHT nuk raportohen, sepse ende DKA-të dhe MASHTI nuk kërkojnë raporte për këtë kategori të nxënësve si kategori e veçantë.

- **Mësimdhënësit**, si identifikuesit e parë të nxënësve me AJDHT-në të shumtën e rasteve - edhe para prindërve, kanë deklaruar se nxënësit me

AJDHT i identifikojnë lehtë përmes testimit, vëzhgimit, performancës, duke krahasuar me nxënësit tjerë në klasë. Këta nxënës dallojnë nga të tjerët sepse bëjnë pyetje më të thella, janë më kureshtar, më të shpejtë në përgjigje, shumë më të shpejt në lexim, shkrim, llogaritje matematikore, etj.

Por, mësimdhënësit nuk hartojnë Plan Individual për përkrahje të nxënësve me AJDHT, edhe pse ky dokument është hartuar nga MASHTI, megjithëse shumica nga ta kanë deklaruar se punojnë ekstra me këta nxënës sepse iu „imponohet” qasje e diferencuar e mësimdhënies dhe mundohen t’i përkrahin duke i angazhuar me detyra shtesë.

Por, mësimdhënësit ndihen të pasigurt në përkrahjen e tyre, sepse nuk ndihen kompetentë dhe kanë dilema për nivelin e njohurive që iu ofrojnë nxënësve, si: nivelin e ngarkesës me detyra shtesë, nivelin e përmbajtjes, por edhe iu mungon përkrahja dhe materialet mësimore për këtë kategori të nxënësve. Gjithashtu, numri i madh i nxënësve në klasë apo klasat heterogjene vështirësojnë qasjen individuale, ndërsa, mungesa e hapësirave shkollore apo angazhimi i nxënësve në aktivitete jashtë shkollës, pamundëson realizimin e orëve shtesë - faktorë të cilët ndikojnë drejtpërdrejt në nivelin e përkrahjes së nxënësve me AJDHT nga ana e mësimdhënësve.

- *Shërbyesit profesionalë – psikologët* hulumtojnë dhe identifikojnë nxënësit me AJDHT brenda shkollës në bashkëpunim edhe me mësimdhënësit, por nuk bëjnë teste të nxënësve, sepse nuk janë të pajisur me teste të standardizuara dhe nuk kanë përvojë në teste. Ndërsa, përkrahin nxënësit në aspektin emocional, nxisin dhe përkrahin për pjesëmarrje në aktivitete të veçanta dhe, gjithashtu, edhe këshillojnë mësimdhënësit për qasje ndaj nxënësve me AJDHT.

5. PËRFUNDIME

Identifikimi dhe përkrahja e nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente, si kategori e nxënësve me nevoja të veçanta arsimore është një e drejtë themelore në kuadër të parimit të gjithëpërfshirjes. Edhe pse ende nuk është arritur unifikim i politikave ndërkombëtare për identifikim dhe mbështetje të nxënësve me Aftësi të Jashtëzakonshme, Dhunti e Talente

(AJDHT), shtetet e ndryshme kanë aktualizuar praktikat e tyre në mbështetje të kësaj kategorie nxënësish, varësisht nga politikat vendore. Në këtë kontekst, edhe MASHTI, ka hartuar politika për identifikimin dhe përkrahjen e kësaj kategorie dhe ndan fonde për OJQ të cilat mbështesin këtë kategori, por nuk ka krijuar mekanizëm për mbështetje të drejtpërdrejtë të institucioneve arsimore (DKA-ve dhe shkollave) për fuqizimin e këtij procesi.

Në Udhëzimin Administrativ 14/219, MASHTI ka definuar konceptet Aftësi e jashtëzakonshme, Dhunti dhe Talent, gjë që ka përcaktuar karakteristikat të cilat mund t'i identifikojnë këto kategori të nxënësve, dhe po ashtu edhe detyrat dhe përgjegjësitë e institucioneve arsimore për identifikimin dhe përkrahjen e nxënësve me AJDHT, mirëpo MASHTI nuk ka krijuar mekanizma për mbikëqyrjen e zbatimit të udhëzimit administrativ, vlerësimin e identifikimit dhe përkrahjes së vazhdueshme, nuk posedon raporte për numrin e nxënësve të identifikuar dhe përkrahur me AJDHT, nuk ka një plan bashkëpunimi për fuqizimin e këtij procesi.

DKA- të, nuk bashkëpunojnë me MASHTI dhe shkollat për zbatim të politikave dhe përveç ndonjë organizimi të garave në nivel komune dhe ndarjes simbolike të çmimeve, nuk kanë bërë ndonjë lëvizje për identifikim dhe përkrahje të të gjithë nxënësve në nivel të komunës për zhvillimin e potencialeve të tyre: aftësi, dhuntive, talenteve.

Në shkolla, për shkak të mungesës së iniciativave nga ana e drejtorëve, të cilët nuk planifikojnë zhvillimin e kapaciteteve të këtyre nxënësve, në shumicën e shkollave nuk realizohet mësim shtesë i avancuar apo aktivitete ekstrakurrikulare. Megjithatë, mësimdhënësve iu „imponohet” përkrahja individuale në disa aspekte, si dhënia e detyrave shtesë, ose të nivelit më të lartë, gjatë orëve mësimore për nxënësit e identifikuar. Mirëpo, edhe kjo përkrahje është e pjesshme: disa mësimdhënës e aplikojnë ndërsa disa të tjerë duke u arsyetuar se kanë klasa të mbingarkuara, nuk aplikojnë qasje individuale. Nga ana tjetër, vetë mësimdhënësit potencojnë se nuk ndihen shumë kompetent në përgjigje ndaj kërkesave të nxënësve me AJDHT. Po ashtu, Plani Individual mbetet vetëm formular i MASHTI, i cili nuk zbatohet për mbështetje të kësaj kategorie.

Sa u përket psikologëve të shkollave, ata ofrojnë përkrahje, këshillime profesionale dhe vlerësime për nxënësit e identifikuar nga mësimdhënësit, por nuk aplikojnë testime apo vlerësime për përcaktimin e nivelit të përkrahjes.

Për nxënës mungon përkrahja në zhvillimin e potencialeve të tyre, këtë e kanë deklaruar edhe nxënësit, të cilët kërkojnë edhe ndryshime në sistemin arsimor, sipas aftësive dhe nevojave të nxënësve.

Sa i përket zbatimit të udhëzimit administrativ, mund të konkludojmë se UA.14/2019 zbatohet pjesërisht dhe me shumë mangësi, po ashtu mungon një sistem i qëndrueshëm ndërinstytucional për fuqizimin e mbështetjes në identifikim dhe përkrahje të nxënësve me AJDHT.

6. REKOMANDIME

- MASHTI të hartojë plan strategjik të veprimit për bashkëpunim ndërinstytucional dhe të krijojë mekanizma për zbatimin dhe mbikëqyrjen e procesit të identifikimit dhe përkrahjes për zhvillim maksimal të potencialeve të të gjithë nxënësve me AJDHT, nga mosha e hershme e deri në pjekurinë e plotë të tyre;
- DKA-të të bashkëpunojnë me MASHTI-n, shkollat dhe OJQ-të, në funksion të identifikimit dhe përkrahjes së nxënësve me AJDHT dhe të realizojnë aktivitete për zhvillimin e potencialeve të nxënësve në fusha të ndryshme;
- Drejtorët së bashku me stafin e shkollës të përfshijnë në planin zhvillimor të shkollës edhe aktivitete për përkrahjen e nxënësve me AJDHT. Drejtorët po ashtu të kërkojnë mundësi dhe bashkëpunim nga institucionet vartëse dhe OJQ-të për mbështetje të nxënësve dhe mësimdhënësve për avancimin e këtij procesi;
- Mësimdhënësit të hulumtojnë, identifikojnë dhe prezantojnë rastet e nxënësve me AJDHT dhe të kërkojnë mundësi për mbështetje profesionale, në funksion të përkrahjes;

- Psikologët të hulumtojnë dhe identifikojnë nxënësit me AJDHT, t'i prezantojnë rastet, të hulumtojnë nevoja dhe mundësi për bashkëpunim në interes të zhvillimit të potencialeve të nxënësve dhe ngritjes së avancimit të tyre.

Kufizimet

Përveç arritjeve në synimet e përcaktuara, gjatë procesit të hulumtimit janë evidentuar edhe kufizime, të cilat reflektojnë disa mangësi gjatë studimit, si:

- Mosgatishmërinë për përgjigje të disa zyrtarëve të DKA-ve, apo edhe përgjigjet e shkurtra dhe të mangëta;
- Mostra e kufizuar e respondentëve nuk mund të përfaqësojë popullatën në nivel vendi.

REFERENCAT

- Cao, T. H., Jung, J. Y., & Lee, J. (2017). Assessment in gifted education: A review of the literature from 2005 to 2016. *Journal of Advanced Academics*, 28(3), 163-203. <https://doi.org/10.1177/1932202X17714572> shkarkuar më 16.12.2023
- Dai, D. Y. (2018). A history of giftedness: A century of quest for identity. In S. I Pfeiffer (Eds.) *APA Handbook of Giftedness and Talent* (pp. 3-25).
- European agency for special Needs and Inclusive Education, Highly able / gifted. <https://www.european-agency.org/node/26879> shkarkuar më 20.1.2023
- European Commission: European School Education Platform. (16 AUGUST 2023) <https://school-education.ec.europa.eu/en/insights/news/providing-high-ability-learners-different-eu-countries>, shkarkuar më 18.1. 2024
- Heller, K. A. (2005). The Munich Model of Giftedness and its impact on identification and programming. *Gifted and Talented International*, 20(1), 30-36. <https://doi.org/10.1080/15332276.2005.11673055>

- Konventa mbi të drejtat e fëmijës.
<https://www.unicef.org/montenegro/media/9291/file/MNE-mediaMNEpublication505.pdf> shkarkuar më 6.12.2023
- Lenvik, A., Lise Øen Jones, O.J., & Hesjedal, E. (2022) Teachers' perspective on gifted students with extraordinary learning potential in Norway: A descriptive study with primary and secondary teachers, *Gifted and Talented International*, 37:2, 163-172, DOI: [10.1080/15332276.2022.2138796](https://doi.org/10.1080/15332276.2022.2138796) shkarkuar më 16.12.2023
- Ministria e Arsimit, e Shkencës dhe e Teknologjisë, (2011). Ligji Nr.04/L-032 për Arsimin Parauniversitar në Republikën e Kosovës.
- Ministria e Arsimit, e Shkencës dhe e Teknologjisë, (2016). Korniza Kurrikulare e Arsimit Parauniversitar të Republikës së Kosovës.
- Ministria e Arsimit, e Shkencës dhe e Teknologjisë, (2019). Udhëzim Administrativ nr.14/2019 Mbi identifikimin dhe përkrahjen e fëmijëve/nxënësve me aftësi të jashtëzakonshme, dhunti dhe talente [udhëzimi-administrativ-me-nr-14-2019-per-fnxajdht](https://www.msh.gov.net/wp-content/uploads/2019/14/2019-per-fnxajdht) shkarkuar më 4.12.2023
- Ministria e Arsimit, e Shkencës, e Teknologjisë dhe Inovacionit (2022). STRATEGJIA E ARSIMIT 2022-2026. <https://masht.rks-gov.net/wp-content/uploads/2022/10/03-Strategjia-e-Arsimit-2022-2026-Alb-Web.pdf> shkarkuar më 3.12.2023
- Ministria e Arsimit, e Shkencës, e Teknologjisë dhe Inovacionit (2021), Udhëzues Praktik për hartimin e Planit Individual për nxënësit me inteligjencë të jashtëzakonshme , dhunti dhe talente.
- Phelps, C., Brazzolotto, M., and Shaughnessy, M.F. (2023). Identification and teaching practices that support inclusion in gifted education. *Journal of Gifted Education and Creativity*, 10(1), 1-9.
<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2887706> shkarkuar më 15.01.2024
- Peters, S. J., Makel, M. C., & Rambo-Hernandez, K. (2021). Local norms for gifted and talented student identification: Everything you need to know. *Gifted Child Today*, 44(2), 93- 104. <https://doi.org/10.1177/1076217520985181> shkarkuar më 17.1.2024
- Sak, Ugur. 2023. "Identification and Education of Students with Gifts and Talents Based on the Fuzzy Conception of Giftedness" *Education Sciences* 13, no. 6: 562. <https://doi.org/10.3390/educsci13060562> shkarkuar më 11.2.2024

- Sterenberg, Robert.J&Kaufman, James (2008) The Evolution of Intelligence Psychology Pres
<https://www.taylorfrancis.com/books/edit/10.4324/9781410605313/evolution-intelligence-robert-sternberg-james-kaufman>. shkarkuar më 18.12.2023
- UNSW. (2023). Identification of gifted students..
<https://www.unsw.edu.au/content/dam/images/photos/people/studying-teaching/arts-design---architecture/2023-08-ada-education-resources/2023-08-gifted-students-identification.pdf> Shkarkuar më 19.12.2023
- UNESCO (2020). Global Education Monitoring Report, 2020: Inclusion and Education: All Means All. <https://en.unesco.org/gemreport/report/2020/inclusion>. shkarkuar më 12.12.2023
- UNESCO. (2020). Inclusion and Education: All means all. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000373718> shkarkuar më 12.12.2023
- <https://atomi-ks.org/> shkarkuar më 13.12.2023
- <https://kec-ks.org/wp-content/uploads/2021/06/Vleresimi-i-Realizimit-te-PSAK-2017-2021.pdf> shkarkuar më 16.12.2023
- <https://blog.edmentum.com/identifying-gifted-and-talented-students-what-consider> shkarkuar më 20.12.2023
- <https://masht.rks-gov.net/udhezim-administrativ-mashti-nr-04-2022-per-organizimin-dhe-mbarevajtjen-e-garave-me-nxenes-ne-nivel-te-shkolles-komunes-nacional-dhe-per-pjesemarrjen-e-nxenesve-te-kosoves-ne-gara-nderkombetar-2/> shkarkuar më 16.12.2023.